

foto Marloes Pikkemaat

Geen maïs, maar natte heide en hoogveen

— Marjel Neeffjes

Op Landgoed Appel in Nijkerk is negen jaar geleden de maïs ingeruild voor nieuwe natuur. Tijdens de veldwerkplaats ‘Ontwikkeling van natte heide en vennen op voormalige landbouwgrond’ gaan onderzoekers en beheerders van vergelijkbare gebieden uit de rest van Nederland eens kijken hoe ze dat in Nijkerk hebben aangepakt en wat dat heeft opgeleverd. Na het afgraven van de voedselrijke toplaag heeft zich inderdaad interessante natuur ontwikkeld, tot zelfs beginnend hoogveen aan toe. Maar tegelijk blijkt dat nog niet alle knelpunten zijn opgelost, vooral de bosopslag is hardnekkig. Het Vakblad loopt een dagje mee.

Dat er ‘natte heide’ is ontstaan, daar is geen twijfel over mogelijk tijdens deze veldwerkplaats op een druilerige vrijdag in oktober. De

laarzen moeten aan, en wie ze vergeten is moet regelmatig een flink stuk omlopen, of genoeg nemen met natte voeten. Dat effect heeft het afgraven van de toplaag in elk geval gehad. Dat afgraven zelf is overigens ook een heel interessant proces, legt Peter Verbeek uit als we in het veld staan. Hij is ecooloog bij het adviesbureau Natuurbalans dat het inrichtingsplan heeft gemaakt voor Appel, en is er groot voorstander van om erbij te zijn als er gegraven wordt. “In mijn offerte had ik daarvoor al een post ‘ecologische begeleiding’ opgenomen.”

Gyttja

Uit het vooronderzoek was namelijk al gebleken dat lokaal nog intacte gyttjalagen in de grond zaten: donkerbruine, ietwat vette lagen die waterkerend zijn en erop duiden dat er ooit beginnende veenvorming of verlanding was. Deze lagen ontstaan uit voornamelijk algen en dierlijke resten op de bodem van stilstaande, wat voedselrijke wateren. Verbeek: “Zo’n graafmachinist heeft de opdracht om de zwarte grond eraf te graven, dus als hij zo’n donkere laag ziet, denkt hij, hup, weg ermee. Maar ik wilde die gyttjalagen juist graag houden, want

Hoogveenvorming

ik verwachtte dat ze veel zaden zouden bevatten. Ik heb de machinisten dus echt moeten leren om ze te herkennen.” Op de plekken waar gyttjalagen gespaard bleven, kiemden al snel allerlei heidesoorten en met name aan de randen veel dophei. De dopheide verspreidde zich vanuit deze locatie langzaam over de rest van het terrein, waar geen gyttjalagen zaten. Daar was namelijk geen zaadbank meer aanwezig, en kiemde in eerste instantie helemaal niets. Een bijkomend effect van de voedselrijkere gyttjalagen was dat er extra variatie in het terrein ontstond.

Ook op andere plekken in het gebied kwamen Verbeek en de machinisten interessante ‘bodemvondsten’ tegen. “Op een plek waar we dertig, veertig centimeter gingen afgraven, konden we duidelijk zien dat er ooit diepgeploegd was, tot wel zestig centimeter diepte. Daar liepen zwarte banen gyttja in de gele grond. Dit had als voordeel dat de zaadbank mooi verspreid was, maar als nadeel dat op de voedselrijkere gyttja veel wilgopslag ontstond. Op andere plekken wisten we waar ongeveer vennen en duinen hadden gelegen, en dat konden we tijdens het graven goed zien. Waar ooit een duin lag, zat namelijk helemaal geen humus in de grond. Met schrale grond uit nieuw aangelegde vennen, hebben we daar weer een duin gecreëerd.”

Emiel Brouwer, onderzoeker bij B-ware, licht toe wat de afwegingen zijn bij de afplagdiepte. “Als je gunstige voorwaarden wilt scheppen voor heideontwikkeling, moet je vrijwel alle bodem die verrijkt is met fosfaat uit de landbouw weghalen. Op zandbodems kan het fosfaat wel een halve tot een hele meter diep zitten. Hier lag de gyttjalaag op enkele decimeters diepte en was die dus waarschijnlijk verrijkt met fosfaat uit de landbouw. Het was daarom kiezen tussen een schraal heidemilieu met wisselend peil (door afgraven) of een iets minder schraal milieu met een constantere waterhuishouding (gyttjalaag behouden).” In het laatste geval krijg je wel een voedselrijker milieu met onder andere pitrus, duinriet, gestreepte witbol en wilgen. Door plaatselijk de gyttjalagen te sparen werd ook de variatie in ventypen verhoogd. Wel is op deze plekken dan aanvullend verschrallingsbeheer nodig.

Vennen en oeverkruid

In de vennen op het landgoed is al oeverkruid te vinden, een soort die goed uit de voeten kan in zacht water met weinig koolstof. Vennenskundige Brouwer trekt voor ons een exemplaar uit de venbodem. Hij heeft voordat we het veld ingingen in een zaaltje een uitgebreide powerpointpresentatie gegeven over vennen, dus wij deelnemers weten inmiddels alles over isoetide waterplanten, waar oeverkruid een voorbeeld van is. Isoetide waterplanten kunnen leven in water met weinig koolstof, omdat ze holle stengels en wortels hebben. De zuurstof die de bladeren produceren, gaat naar de wortels. In de bodem zorgt deze zuurstof voor afbraak van slib, en de kooldioxide die daarbij vrijkomt, gaat weer naar de plant als koolstofbron. Bijkomend voordeel: de doorluchting en daarmee de afbraak van slib houden het ven mooi voedselarm. Een belangrijke plant dus, en een teken van een gezond, zeer zwak gebufferd ven.

Maar oeverkruid is zeker niet de enige bijzondere soort. Verbeek laat ons aan de rand van een ven het zeer zeldzame kleine kattenstaart zien, en even verderop struikelen we bijna over een andere Rode Lijstsoort: bloeiende blauwe knoop. Verbeek: “We hebben nu al twaalf plantensoorten van de Rode Lijst, en we verwach-

ten dat dat nog wel blijft stijgen.” Een andere verrassing is de opkomst van mycorrhizavormende paddenstoelen. Een andere verrassing is de opkomst van veel mycorrhizavormende paddenstoelen als de bruine ringboleet en de donzige melkzwam. Deze doen het hier goed omdat de bomen op de schrale, humusarme grond de hulp van paddenstoelen bij de opname van voedingsstoffen goed kunnen gebruiken. Ook zijn er door al die wateren, variërend in diepte en al dan niet droogvallend, maar liefst 33 soorten libellen aanwezig in het gebied. “En vogels”, voegt Verbeek toe, “we zien elk jaar de dodaars en de raaf.” En wat altijd leuk is: tijdens het veldbezoek vinden we nog een paar Rode Lijstsoorten: puntdragend glanswier in het ven en later de zeggenmycena op de pitrus in het hoogveentje.

Ongewenste boompjes

Toch is het niet alleen halleluja op Landgoed Appel. Voor iedereen zichtbaar is een groot knelpunt: bosopslag. Overal staan boompjes tussen de hei, en als er niets gebeurt, wordt het een bos, dat is duidelijk. De eigenaar heeft een aantal jaren drukbegrazing toegepast door een herder met schaapskudde in te huren, maar is daar vanwege de hoge kosten vorig jaar mee gestopt, en het staat nu alweer kniehoog. Gezamenlijk komen de deelnemers tot de conclusie dat het Programma Beheer hier een groot gat laat vallen. Er is wel subsidie om landbouwgrond om te vormen tot natuur, maar voor het beheer is vervolgens geen geld.

foto en foto inzet Marjel Neeftjes

Een herder inhuren kost 200 euro per hectare, maar Programma Beheer biedt niet meer dan 70 euro. Verbeek: “Ik denk dat als er nog twee, drie jaar drukbegrazing was toegepast, dat de bosopslag dan onder controle was geweest. Nu al is de helft afgestorven, maar de rest herstelt zich weer.” Overigens merkt een deelnemer op dat heide een product is van begrazing, dus dat je dat waarschijnlijk altijd wel zult moeten blijven doen.

Overigens heeft ook oude heide elders op het landgoed te kampen met bosopslag. Deze

Veldwerkplaatsen

Vorig jaar werd op initiatief van het ministerie van LNV de eerste van een in principe oneindige serie ‘veldwerkplaatsen’ gehouden: een veldbezoek van wetenschappers en natuurbeheerders, rond een thema dat relevant is voor de praktijk van het natuurbeheer. Veldwerkplaatsen moeten zorgen voor informatie-uitwisseling tussen natuurbeheerders en wetenschappers en zijn onderdeel van het project Doelgericht Natuurbeheer.

De thema’s van de veldwerkplaatsen sluiten aan bij die van het OBN (Ontwikkeling+Beheer Natuurkwaliteit), dat is georganiseerd op basis van landschapstypen. De opbouw van een veldwerkplaats is steeds hetzelfde: een wetenschapper houdt een inleiding, daarna is er een uitgebreid veldbezoek.

De verslagen van de bijeenkomsten zijn beschikbaar op www.beheerdersnetwerken.nl. Daar is ook de agenda te vinden met alle geplande veldwerkplaatsen en meer informatie over Doelgericht Natuurbeheer.

Emiel Brouwer geeft uitleg over vennen

foto Joris Schaap

▲ Oeverkruid

Nieuw aangelegd ven

heide was vergrast en is daarom afgeplagd, en vervolgens is de hei wel teruggekomen, maar ook veel den. De maaibalk erover, zeggen verschillende deelnemers, of de bosmaaier. Aannemers hebben in de winter vaak weinig werk en die kun je dan voordelig inhuren, suggereert iemand. Schapen vreten het ook wel als er niets anders is. Een Drentse deelnemer heeft nog een bijzondere tip: in Emmen is in een heidegebied langs een drukke wandelroute een bord gezet: 'Wandelaars, trek er gerust een paar boompjes uit', en dat werkt ook heel goed.

Hoogveen in de maak

Het lekkerste wordt in de excursie tot het laatste bewaard: op een plek waar negen jaar geleden nog maïs stond, vergapen wij ons nu aan beginnend hoogveen. Ook hier was een gytjalaag aanwezig die gespaard is gebleven bij het afgraven. Door die waterkerende laag heeft zich, ondanks de hoger gelegen locatie, een stabiele waterstand gevormd. Verbeek: "Zo'n veenmosrijke vegetatie kan ontstaan vanuit een veel voedselrijker situatie dan een ven, het veenmos verstikt andere vegetatie. De echte

bultvormende soorten, zoals hoogveenveenmos, komen wat langzamer, die vestigen zich liefst op kale bodem, maar uiteindelijk komen die ook wel." Opvallend is wel de nabijheid van bomen, maar daar is Verbeek niet zo bang van. "De inwaai van blad is wel deels negatief, maar anderzijds ook een koolstofbron. Het effect van bomen is sowieso dubbel: enerzijds zorgen ze voor verdamping, anderzijds breken ze de wind en geven ze schaduw, wat weer verdamping dempt." Er staat hier ook wat pitrus, maar de deelnemers zijn het erover eens: een beetje pitrus is prima.

De vraag is natuurlijk waarom zich op de ene gytjalaag wel veen vormt en op de andere niet. Op voorhand lijkt dit niet te voorspellen. Maar dat is eigenlijk ook wel weer een geruststellende gedachte, dat de natuur ook nog wel eens verrassingen voor ons in petto heeft. ♦

redactie@vakblad natuurboslandschap.nl

Meer informatie: Emiel Brouwer heeft het meeste onderzoek naar vennen gebundeld tot een vennensleutel, waarmee beheerders hun vennen kunnen karakteriseren en mogelijk maatregelen kunnen bepalen; het Vakblad zal hier in een later nummer een keer uitgebreider aandacht aan besteden. De vennensleutel is te vinden op <http://www.natuurkennis.nl/sleutel/paginas/detail.php>.

Het uitgebreide verslag van deze veldwerkplaats is te vinden op www.beheerdersnetwerken.nl > Nat zand-landschap > Verslagen

Peter Verbeek (rechts met bril), opsteller van het inrichtingsplan, leidt rond in het veld

foto Marjel Neeffes

Bosopslag vormt het grootste knelpunt

foto Aequator